

ΟΙ ΑΛΕΥΡΟΜΥΛΟΙ ΤΗΣ ΚΥΘΡΕΑΣ

ΠΕΤΡΟΥ ΣΤΥΛΙΑΝΟΥ

(Μέρος Β', τελευταίο)

Ο ΚΕΦΑΛΟΒΡΥΣΟΣ είχε δύο «σιφούνια», στοιχείο χαρακτηριστικό που μονάχα δυο μύλοι της Κυθρέας είχαν, και συγκεκριμένα ο Γιατρός κι ο Κεφαλόβρυσος. Στερνότερα οι ιδιοκτήτες του μύλου, οι αδελφοί Χρηστίδη, έκλεισαν το πιο αδύνατο σιφούνι — για να δυναμώσουν το άλλο — με αποτέλεσμα να καταστεί το ένα αυτό σιφούνι ακόμα δυνατότερο. Ο μύλος που έκινεϊτο με ηλεκτρισμό — τον μετάρτησαν σε ηλεκτροκίνητο από υδροκίνητο οι αδελφοί Χρηστίδη — έκινουσε 3 μύλους.

2. Κάπου μισό μίλι από τον Κεφαλόβρυσο, βρίσκεται ο μύλος του ΑΜΠΕΛΙΟΥ. Βρίσκεται στην ένορία Συρκανιά της Κυθρέας. Ο μύλος, που όπωσδήποτε θα πήρε την ονομασία του από τη γειτνίασή του με γειτονικό αμπέλι, σταμάτησε — σύμφωνα με στοιχεία που μάς έδωσε ο μ. Χ' Κώστας Στυλιανού από την Κυθρέα, στις αρχές του 1977 — τη λειτουργία του πριν από είκοσι ή τριάντα τόσα χρόνια.

3. Ο μύλος της ΕΛΗΑΣ, που κι αυτός θα πήρε την ονομασία του από γειτονική μεγάλη έληα σημαδιακή, — άλλωστε κοντά στο μύλο υπάρχουν και σήμερα αρκετές έληές —, βρίσκεται κοντά στα καφενεία της Συρκανιάς.

4. Κάτω από τα καφενεία της Συρκανιάς (και στην ίδια ένορία) βρίσκεται ο μύλος ΜΕΝΕΒΙΣΙΟΣ. Σύμφωνα με την έρμηνεία που μερικοί δίνουν, το όνομά του πρέπει να εξελίχθηκε από ΓΕΝΕΒΙΣΙΟΣ σε Μενεβίσιος. Η πρώτη έπωνυμία του μύλου μαρτυρεί Ιταλική (Γενουατική) ιδιοκτησία¹.

5. Ο ΠΑΝΩ ΡΗ(Γ)ΙΑΤΙΚΟΣ, όπως και 6. ο ΚΑΤΩ ΡΗ(Γ)ΑΤΙΚΟΣ ή ΡΟΓΙΑΤΙΚΟΣ πρέπει να ήταν βασιλική ιδιοκτησία, όπως από το λατινικό ή το Ρήγας, προκύπτει. Ο Πάνω Ρογιάτικος βρίσκεται σε πολύ πιο ψηλή τοποθεσία από τον Κάτω — γι' αυτό κι η σχετική ένδεικτική διαφορά στα όνόματα — και βρίσκεται κι οι δυο στην περιοχή ΧΑΤΖΗΠΙΕΡΗΔΕΣ στην ένορία Χαρδαικιάτιστα.

7. Δίπλα στην έκκλησία του ΑΓΙΟΥ ΑΝΤΩΝΙΟΥ ΤΩΝ ΜΑΡΩΝΙΤΩΝ, που υπάρχει μέχρι σήμερα, βρίσκεται ο μύλος ο ΠΑΡΤΕΛΕΜΕΣ, που σύμφωνα με την παραρκή παράδοση, διετέλεσε εκεί μυλωνάς κι ο Άης Δημητριάνος, γεγονός που φυσικά δέν στηρίζεται σε καμμιά γραπτή πηγή ή πληροφορία που υπάρχει μα δείχνει όπως προαναφέραμε, το σημαντικό ρόλο που ο μύλος διαδραμάτιζε στη δημοσιονομική πολιτική του τόπου.

8. Δυο με τρία στρέμματα κάτω από το μύλο τον Παρτελεμέ βρίσκεται ο μύλος ο ΣΥΡΚΑΝΟΣ. Πολλές είναι οι απόψεις που έχουν για την έτυμολογία έκφρασθεί. Μια άποψη που πολύ πρόσφατα έχει διατυπωθεί από το γιατρό Νίκο Άρτεμίου στο συγγραφέα, και είναι πολύ πιθανή, αναφέρει πως την ονομασία του ο μύλος θα την πήρε από την κυκλωτική φτερωτή που εκεί πρώτα απ' όλους τους άλλους μύλους είχε εφαρμοσθεί. Από το λατινικό cingis, που σημαίνει κύκλος, ονομάσθηκε κι ο μύλος Συρκάνος από το μύλο Συρκάνο, προχωρά ή ίδια άποψη, πήρε και ολόκληρη ή ένορία το όνομα Σ υ ρ κ ά ν α — Σ υ ρ ι ά ν α — Σ υ ρ η ν ι ά — Σ υ ρ κ α ν ι ά. Άποψη διαφορετική για την προέλευση του ονόματος της ένο-

1. Άποψη που εξέφρασε στο σ. ο φίλος έρευνητής του Κέντρου Έπιστημονικών Έρευνών κ. Κώστας Π. Κύρης το Σεπτέμβρη του 1978.

ρίας Συρκανιά και του μύλου, εκφράζουν μερικοί, που την ερμηνεύουν σαν προερχόμενη από τη λέξη συριάνι, που οι κάτοικοι της περιοχής έκαναν κοντά στον Κεφαλόδρυσο και στα γειτονικά πλατάνια της πηγής του κατά τις γιορτάσιμες μέρες και τις Κυριακές.

Ακόμα αξίζει να σημειώσουμε και μια άλλη έκδοχή που αναφέρουν μερικοί, πώς ή λ. Συρκανιά και Συρκάνος πιθανό να προήλθε από την παρουσία εκεί κατοίκων προσασπιστών της βόρειας όροσειράς του υψιού από τη Συρία (Συριανιά), τους οποίους είχαν μεταφέρει εκεί οι βυζαντινοί αυτοκράτορες. Για την ετυμολογία της έννοιας και φυσικά και του μύλου υπάρχει, τέλος, κι η έκδοχή που δόθηκε πριν από χρόνια στο συνταξιούχο δάσκαλο Γιάννη Φιλιππίδη από τον άειμνηστο Κυθρεώτη γιαντή Κώστα Κυριακίδη, που φαίνεται όμως πιο αδύνατη από τις δυο προηγούμενες απόψεις. Σύμφωνα με την άποψη του μ. Κυριακίδη ή λ. Συρκανιά προήλθε από το Τζυρκά+νειά = Συρκανιά.

9. Σε μία απόσταση κάπου 3—4 στρέμματα κάτω από το μύλο το Συρκάνο βρίσκεται ο μύλος της ΣΤΡΑΤΑΣ. Η ονομασία μύλος της Στράτας δόθηκε στο μύλο γιατί βρίσκεται μέσα στο δρόμο. Σύμφωνα με το Χ' Κώστα Στυλιανού ο μύλος άνηκε πριν από 50 τόσα χρόνια στον άρμένη Μανωλάκη που τον άξιοποιούσε για την άλευροποιία της περιοχής μα και της Κύπρου γενικότερα. Η κυριότητα του Μανωλάκη στο μύλο διάρκεσε κάπου 50 χρόνια.

10. Ο μύλος του ΠΟΤΑΜΟΥ βρίσκεται σε μία περίπου σκάλα κυπριακή απόσταση από το μύλο της Στράτας. Και του μύλου αυτού άδιαμφισβήτητα ή έπωνυμία του θα πρέπει να δόθηκε λόγω της άμεσης γειννιάσης του με τον ποταμό του Κεφαλόδρους.

11. Ο ΣΥΚΑΜΙΟΜΥΛΟΣ βρίσκεται 5 περίπου κυπριακές σκάλες πιο κάτω απ' το μύλο του Ποταμού: ονομάστηκε ίσως έτσι από γειτονική συκαμιά, μια και, όπως διαπιστώνουμε, ή γειννιάση με δέντρα ό-

δηγούσε και στην άνάλογη ονομασία των μύλων από το επικρατέστερο είδος του δένδρου που έπιχωρίαζε.

12. Από γειννιάση με παρευρισκόμενη χαρουπιιά θα πρέπει να ονομάστηκε και ο έπόμενος μύλος σαν τερασάμυλος, που βρίσκεται 4—5 στρέμματα πιο κάτω απ' το συκαμιάμυλο. Και το μύλο αυτό τον είχαν στην ιδιοκτησία τους οι άδελφοί Χρηστήση, που βρισκόταν σε χρήση για την άλευροποιία μέχρι και την τουρκική εισβολή του 1974.

13. Στο μύλο το ΓΙΑΤΡΟ, που πρέπει να ονομάστηκε έτσι γιατί πρέπει κάποιος απ' τους ιδιοκτήτες του να ήταν γιαντή, συγκλίνουν ξανά κι οι δυο ποταμοί του Κεφαλόδρους τα νερά τους, με άποτέλεσμα ή δύναμη του νερού, το άποιο διοχετεύεται στην περίπτωση του μύλου αυτού, να ναι μεγάλη. Ο μύλος ο Γιατρός μεταρρυθμίστηκε τελικά σε έλαιοπιεστήριο από τους κατοίκους της κοινότητας, ύστερα από μετοχική του άξιοποίηση. Έχει κι αυτός δυο σιφούνια, όπως προαναφέραμε, μαζί με το μύλο του Κεφαλόδρους με τα όποια κινούνταν 2 μύλοι. Πάρα πολύ ψηλός ήταν και ο λεγόμενος «λάκκος του μύλου», που είχε 4 με 5 όρυες ύψος, με άποτέλεσμα να χρησιμοποιείται — ιδιαίτερα κατά το θέρος — από τους νέους και τους μικρούς της περιοχής σαν μικρή κολυμβητική δεξαμενή.

14. Δυο στρέμματα πιο κάτω απ' το Γιατρό βρίσκεται ο ΚΟΡΟΜΥΛΟΣ. Η επικρατέστερη έκδοχή πώς μπορεί να προήλθε ή ονομασία του μύλου από την ύπαρξη κάποιου δένδρου κοραμηλιάς, που όδηγησε σταδιακά την ονομασία του μύλου σε Κορόμυλο, είναι κι ή πιθανότερη. Άνήκε στην οικογένεια Άτταλίδη, που με τη σειρά της, τον πούλησε.

15. Ο ΜΑΧΑΙΡΑΣ. Η ετυμολογία του μύλου είναι άγνωστη, πιθανότατα όμως να άνηκε κάποτε, στα παλιά παλιά χρόνια, στο μοναστήρι του Μαχαιρά. Σήμερα άνήκει στο Χρήστο Γουτή, άρτοποιό, από τον Άγιο Γεώργιο της Κυθρέας.

16. Ἡ ἐκδοχή πὼς ἡ ὀνομασία τοῦ ἐπιπέδου μύλου, τοῦ ΒΟΥΥΠΠΟΥ, πὼς μπορεῖ νὰ προέρχεται ἀπὸ τὸ ἄπιπος, δηλαδή τὸ δοχεῖο πού οἱ ἀγωγιμαῖες ἀξιοποιοῦσαν γιὰ νὰ τοποθετοῦν ἐκεῖ τὸ φαγητό τους καὶ κατέληξε σταδιακὰ σὲ «βουύπιπος», εἶναι ὅπως εἰρηστέα ἀδύνατη. Πῶς πολὺ ὁμως ἀδύνατη εἶναι ἡ ἀποψη πὼς μπορεῖ τὸ ὄνομα τοῦ μύλου νὰ προήλθε ἀπὸ τὸ μύθο, πὼς κάποιος πού ἔχασε στὴ θάλασσα τῆς Καραμανίας τὸν ἄπιπο του καὶ τὸν βρῆκε ὕστερα στὸ νερὸ τοῦ Κεφαλόβρυσου κι ἀπὸ κεῖ πήρε κι ὁ μύλος τὴν ὀνομασία του, γιὰ τὸν ἀπλουστάτο λόγο πὼς ἡ παράδοση αὐτὴ ἰσχύει γιὰ τὸ μύλο τοῦ Κεφαλόβρυσου κι ὄχι γιὰ τὸ μύλο τοῦ Βουύπιπου. Τὸ ὕψος του εἶναι μικρὸ ὅπως καὶ τὸ στένωμά του καὶ φυσικὰ — μιά καὶ ἡ ἀπόδοση κάθε μύλου ἔχει ἄμεση συνάρτηση καὶ μὲ τὸ ὕψος του — εἶχε περιορισμένη ἀλεστική ἰκανότητα. Ἀνήκει στὴν ἐκκλησία τοῦ Ἁγίου Ἀνδρονίκου τῆς Κυθρέας, ἐνῶ κατὰ τὸ ἕνα τέταρτό του ἀνήκει στὸ Στυλλὴ Νικόλα ἀπὸ τὴν Κυθρέα. Τὸ μύλο αὐτὸ σκόπευε νὰ τὸν ἀξιοποιήσει σὰ μουσειακὸ ἔκθεμα ἡ Ἐταιρεία Ἱστορικῶν Μελετῶν τῆς Κυθρέας, ὅταν ἡ ἐκκλησία τοῦ Ἁγίου Ἀνδρονίκου τῆς κοινότητας προσανατολιζόταν, ὕστερα ἀπὸ ἀπόδοχὴ πολλῶν μελῶν τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἐπιτροπῆς σχετικῆς ἐκκλησίας τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἐταιρείας Ἱστορικῶν Μελετῶν τῆς Κυθρέας, νὰ τὸν ἐκχωρήσει στὴν Ἐταιρεία Ἱστορικῶν Μελετῶν τῆς Κοινότητας. Φυσικὰ ὅλη ἡ προσπάθεια, γιὰ τὴν ὄρα τουλάχιστο, ναύσησε λόγω τῆς τουρκικῆς εἰσβολῆς. Ἡ ὑπαρξὴ τοῦ μύλου εἶναι συνδεδεμένη μὲ τὴν ἀπότομη κι ἐπικίνδυνη καμπὴ πού ὑπάρχει δίπλα στὸ μύλο. Ἡ καμπὴ αὐτὴ, σὲ συνδυασμὸ μὲ τὸν ἀνηφορικὸ δρόμο πού ὑπάρχει, καθιστᾷ τὸ μέρος ἐκεῖνο τοῦ δρόμου πάρα πολὺ ἐπικίνδυνο, ὅπως κι ἄλλες πολλῆς, ἄλλωστε, ἐπικίνδυνες καμπῆς πού ὑπάρχουν σ' ὅλο τὸ δρόμο ἀπὸ τὶς κάτω ἐνορίες τῆς κωμόπολης μέχρι τὸν Κεφαλόβρυσο.

17. Ὁ μύλος ΕΥΛΕΒΡΙΤΙΚΟΣ βρίσκεται ἀπέναντι ἀπὸ τὸ Δημαρχεῖο τῆς Κοινότητας. Ασφαλῶς εἶναι δύσκολη ἡ ἐτυμολογία τοῦ ὀνόματος τοῦ Μύλου, πού πρέπει ὅμως νὰ σημειωθεῖ πὼς ἔχει τὴν ἴδια ὀνομασία μὲ μιά ἀπὸ τὶς ὑποδιαίρεσεις τοῦ νεροῦ τοῦ Κεφαλόβρυσου τῆς Κυθρέας, πού ὀνομάζεται καὶ κείνο Εὐλεβρίτικο.

Σύμφωνα μὲ ἀποψη πού ἐξέφρασε ὁ Δρ. Ἀρτεμίου — πού τὴν βλέπουμε σάν πολὺ ἀληθοφανῆ — ἡ ὑποδιαίρεση τοῦ νεροῦ πήρε τὴν ὀνομασία τῆς ἀπὸ τὸ Μύλο. Ὀνομάσθηκε συγκεκριμένα Εὐλεβρίτικο τὸ νερὸ ἀπὸ τὶς λέξεις ἔξ ἀλεβρίτικο νερὸ, νερὸ δηλαδή πού προερχόταν ἀπὸ τὸν ἀλευράμυλο, πού ἄμεσα μαζί του γειτνιάζε. Ὁ μύλος ἀνῆκε κάποτε στὸ Ἐθκάφ, ἀπὸ τὸν ἀποτὸ τὸν ἀγόρασε ὁ Ἀνδρέας Τσουλλῆς (Κουτσόπαυλης) ἀπὸ τὴν Κυθρέα.

18. Ὁ ΤΡΙΝΑΛΗΣ ὁ μύλος βρίσκεται κοντὰ στὸ λεγόμενον Πλάτανο, πλάι στὸ καφενεῖο τοῦ Γρηγόρη. Ἀνήκει κατὰ τὰ τρία τέταρτα στὸν Ἀντώνη Καττάμη ἀπὸ τὴν Κυθρέα, ἐνῶ κατὰ τὸ ἕνα τέταρτο ἀνήκει στὸ Ἐθκάφ. Ἡ ἐρμηνεία τῆς ἐτυμολογίας τοῦ μύλου παρουσιάζει καὶ στὴ συγκεκριμένη περίπτωση γλωσσολογικὲς δυσχέρειες. Ἄν ὅμως καὶ στὴν προκειμένη περίπτωση ἀποδεχθούμε τὴν ἀποψη πού μᾶς ἐξέφρασε ὁ Δρ. Ἀρτεμίου πρόσφατα, ὁ μύλος μπορεῖ νὰ πήρε τὴν ἐτυμολογία του ἀπὸ τὴ λατινικὴ λέξη Trinitas. Ἔτσι λοιπὸν ἀπὸ τὸ Trinitas μπορεῖ νὰχοῦμε τὴν ἀκόλουθη ἐξέλιξη: Trinitatis — Trinitatem — Trinitale — Trinitalis — Trinalis. Ἄν υποθέσουμε πὼς ὁ μύλος ἦταν ἱερός, ἀφιερωμένος στὴν Ἁγία Τριάδα — αὐτὸ σημαίνει ἡ λατινικὴ λέξη Trinitas — μιά καὶ ξέρουμε πόσο σημαντικὸ ρόλο διεδραμάτιζε ὁ μύλος στοὺς πρωτοχριστιανικοὺς καὶ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους (γι' αὐτὸ καὶ ὁ συσχετισμὸς τῶν μύλων μὲ τὰ ὀνόματα ἐπισκόπων καὶ ἁγίων πού προαναφέραμε), εἶναι εὐκόλο νὰ ὀδηγηθούμε στὴν ἐτυμολογία αὐτὴ καὶ τὴν ἐξέλιξή της.

19. Ὁ ΜΑΡΜΑΡΕΤΗΣ ὁ μύλος ἔχει γιὰ τὴ διακίνησή του λιγοστὸ νερὸ καὶ βρίσκεται στὴν Ἁγία Μαρίνα κοντὰ στὰ σπύτια τῆς Ἀθηνᾶς Ἀντῶν Κυριακίδη. Ἀνήκει στὸν Ἀρτέμο Λούκα καὶ μετὰ τὸ θάνατό του τὸν κληρονόμησαν τὰ παιδιά

του: Για ένα χρονικό διάστημα ο μύλος είχε νοικιασθεί στο Σιαπή από την Καμάρα της Κυθρέας, που τον είχε μετατρέψει σε γυφόμελο. Όταν όμως ο ένοικιαστής σταμάτησε τη λειτουργία του εργαστηρίου του μέσα στο Μαρμαρέτη κι αξιοποίησε τη βιομηχανία του στο σπίτι του, ο μύλος αξιοποιήθηκε και πάλι για άλεσμα του σταριού και των άλλων δημητριακών.

Η ετυμολογία του μύλου είναι συνδεδεμένη με το άργόστροφο του νερού του μύλου: Μιά κι ήταν δηλαδή ο μύλος αλιγόστροφος, το στάρι αλεθόταν πολύ καλά, με αποτέλεσμα το αλεύρι που παρείχε να είναι πάρα πολύ άσπρο, όπως είναι ακριβώς άσπρο το ίδιο το μάρμαρο. Η έκδοχή αυτή, που διασταυρώνεται και ελέγχεται σαν όρθη από την προφορική παράδοση, είναι η μόνη που υπάρχει και που πρέπει να την παραδεχθούμε σαν την πιο αντικειμενική.

20. Ο ΠΛΟΥΜΙΣΤΗΣ βρίσκεται στον Άη Γιώργη της Κυθρέας. Ανήκει στον Κυθρεώτη Μιχάλη Αυστραλέζο, (πενθερό του Κυριάκου Χ' Γιάγκου) ή ονομασία «πλουμιστής» πιθανό να προήλθε από κάποιο πλουμί (από κάποιο στολίδι δηλαδή) που θα βρισκότανε στο μύλο.

21. Ο Μύλος ΣΥΡΚΑΛΕΣ βρίσκεται στην ένορία του Άη Γιώργη της Κυθρέας, ή όποια (όπως είναι γνωστό) ολάκαρη ονομάζεται και κείνη Συρκαλές. Ποιό απ' τα δυο ονόματα είναι που πήρε πρώτο την ονομασία του κανένας δεν μπορεί με ακρίβεια να πεί. Αν όμως δεχθούμε ότι και στη συγκεκριμένη περίπτωση η ένορία πήρε το όνομά της από το μύλο, πρέπει να αναζητήσουμε και στην περίπτωση αυτή τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά γνωρίσματα του μύλου. Πράγματι ο μύλος στα παλιότερα τ' χρόνια και για ένα μεγάλο χρονικό διάστημα δούλευε με άλακати που στα λατινικά είναι γνωστό σά *Circulus*—

Συρκαλές, δεν αποκλείεται να πήρε την ονομασία του ο Μύλος από αυτή την παράξενη για την εποχή έκείνη σύνθεσή του. Και φυσικά κι η ένορία, από την ονομασία αυτή του μύλου θα πήρε και κείνη την ονομασία της. Ο μύλος πριν από 50 τόσα χρόνια άηκε — σύμφωνα με στοιχεία που μάς έδωσε πρόσφατα ο άείμνη Χ' Κώστας Στυλιανού — σε κάποιο Λευκωσιάτη δικηγόρο με το όνομα Θεοφάνης. Υστερότερα ο μύλος περιήλθε στην ιδιοκτησία του Νικόλα Καττάμη από την Κυθρέα κι άργότερα του Χρίστου Καττάμη (του Δημάρχου της Κοινότητας) που τον μετέτρεψε σε κυλινδρόμυλο, κινούμενο με πετρέλαιο. Είχε έτσι τη δυνατότητα παραγωγής ηλεκτρικής ενέργειας, με αποτέλεσμα το σπίτι του Δημάρχου να γίνει το πρώτο ηλεκτροφωτισμένο σπίτι της κοινότητας που έτροφοδοτείτο από ηλεκτρικό μοτέρ που ύπήρχε στο μύλο. Έτσι, πολλά χρόνια πριν από την ηλεκτροδότηση της κοινότητας, το σπίτι του Χρίστου Καττάμη ήταν το πρώτο που είχεν ηλεκτροφωτισθεί — από την ηλεκτρική γεννήτρια του μύλου, όπως προαναφέρθηκε — γεγονός που προκαλούσε συγκλονιστική έντύπωση στους χωρικούς που είχαν στα παλιά εκείνα χρόνια την εύκαιρία να συγκρίνουν τον άπλετο ηλεκτροφωτισμό με το χλωμό και το άμυδρο το φώς του καντηλιού και της λάμπας. Τώρα — μία κι ο μύλος κάηκε πριν από 25 περίπου χρόνια τώρα, με αποτέλεσμα μία κυθρεώτισσα εργάτρια που εργαζόταν μέσα ή Φορού Μυροφόρα Ρουσιά να καεί μέσα στο μύλο από πυρκαγιά — έχει άγορασθεί πριν άπό 10 περίπου χρόνια με σκοπό να αξιοποιηθεί ίσως σαν οικόπεδο, από το Γιώργο Στυλή Όρφανού για 300 κάπου λίρες.

22. Ο ΣΥΡΚΑΝΟΣ — ο δεύτερος μύλος με την ίδια ονομασία, κι ο τρίτος με ταυτόσημη σχεδόν, αν προσυπολογίσουμε και το Συρκαλέ — βρίσκεται στην ένορία

2. Το άλακати ήταν μεγάλου διαστήματος — ο μύλος δεν λειτουργούσε με σιφούνι — και ένοικιαζόταν από Λεμεσιανούς άρτοποιούς.

του Ἁγίου Ἀνδρονίκου τῆς Κυθρέας δίπλα στὰ σπίτια τοῦ Ἀνδρέα Κουτσόπαυλου κι ἀνήκε στὸν Ἀντώνη Ἀικαθιώτη κι ἀπὸ τὸ 1955 στὸ γιό του Σοφοκλή Ἀντώνη Ἀικαθιώτη. Εἶναι φυσικὸ νὰ ὑποθέσουμε πὼς καὶ πάλι ἀπὸ τὸ Circus θὰ πῆρε κι ὁ μύλος αὐτὸς τὴν ὀνομασία του.

23. Σ' ἀπόσταση κάπου 10 στρεμμάτων κυπριακῶν ἀπὸ τὸ Συρκάνο, δίπλα στὴν ἐκκλησία τῆς Ἁγίας Μαρίας βρίσκεται ὁ μύλος ΚΑΡΑ ΜΕΜΜΕΤΗΣ. Ὅπως κι ἀπ' τὴν ὀνομασία του προκύπτει, ὁ μύλος πρέπει νὰ ἀνήκε σὲ κάποιον τούρκο Καρὰ Μεχμέτ, πού στὴν κυπριακὴ ἀλλάζει σὲ Καρὰ Μεμμέτης. Ὁ μύλος ἀνήκει σήμερα στὸ Γιώργο Νουσκά ἀπὸ τὴν Κυθρέα.

24. Ὁ Μύλος ὁ ΜΑΡΡΗΣ βρίσκεται σὲ μικρὴ ἀπόσταση ἀπὸ τὸ Καρὰ Μεμμέτη καὶ βρίσκεται κοντὰ στὰ παλιὰ τὰ ἀρχοντικά τὰ σπίτια, τὰ λεγόμενα κουσουλάτα, πού ἀνήκαν στοὺς κληρονόμους τοῦ Γιαννάτζη Παπαγιώρη, πού γαμπρός του εἶναι ὁ Κωστής Μιχαηλουδκιού. Εἶναι γνωστὸς βέβαια ὁ ρόλος πού διαδραμάτιζαν γιὰ τὸν ὑπόδουλο ραγιά τὰ λεγόμενα «Κουσουλάτα»: μπορούσε νὰ καταφύγει, ὕστερα ἀπὸ κάποιο ἐγκλημα — ἰδίαιτερα τὸ πολιτικὸ — στὰ «κουσουλάτα» αὐτὰ καὶ νὰ σωθεῖ, διαφεύγοντας ἀπὸ τὴν τουρκικὴ παρακολούθηση μὲ μύριες προφυλάξεις, στὸ ἐξωτερικόν. Ἐτσι, σύμφωνα μὲ τὴν προφορικὴ παράδοση, τὰ κουσουλάτα τῆς Κυθρέας διαδραμάτισαν ἐνεργητικὸ ρόλο στὴν ἐποχὴ τοῦ 21, ὅταν πολλοὶ ραγιάδες τῆς κοινότητος βρήκαν, μέσα στὸ κύμα τῶν σφαγῶν πού ἐπηρεολούθησε τὴν κατατόμηση τοῦ Κυπριανοῦ, τὸ σωστικὸ καταφύγιο. Μὲ τὴν εὐκαιρία ἀναφέρουμε πὼς τέτοια «κουσουλάτα», γαλλικὰ στὴ συγκεκριμένη περίπτωση, ἦσαν καὶ τὰ σπίτια τοῦ Χ' Κώστα Στυλιανοῦ. Γιὰ τὴν ἐτυμολογία τοῦ Μαρρῆ ὑπάρχουν σήμερα δυὸ ἐκδοχές: ἢ μιὰ πού ἀνάγει τὴν ἐτυμολογία στὴν Ἰταλικὴ λέξη Mage, πού σημαίνει θάλασσα (στοιχεῖο πού μπορεῖ νὰ προήλθε ἀπὸ τὴν ταύτιση τοῦ νεροῦ τοῦ μύλου μὲ τὴ θάλασσα) κι ἢ ἄλλη, πού πρέπει νὰ εἶναι ἡ ἐπικρατέστερη, ἀπὸ τὴν ὑπόθεση πὼς ὁ μύλος θὰ πρέπει νὰ ἀνήκε

σὲ κάποιο γάλλο εὐγενὴ πού ὀνομαζότανε Maurice. Ἀπὸ τὴν παραφθορὰ λοιπὸν τοῦ ὀνόματος Maurice εἰκάζεται πὼς πῆρε καὶ τὴν ὀνομασία του ὁ μύλος. Κάτι πού εἶναι ἐνισχυτικὸ τῆς δεύτερης ἀποφῆς εἶναι καὶ τὸ γεγονὸς πὼς δίπλα ἀπὸ τὸ μύλο εἶναι καὶ τὰ «κουσουλάτα», πού προαναφέραμε.

25. Ὁ ΣΤΕΦΑΝΟΣ ὁ μύλος πού πρέπει ἔτσι νὰ ὀνομάστηκε ἀπὸ εἰδικὸ ὄργανο, πού πρέπει νὰ εἶχε ὁ μύλος σὰν χαρακτηριστικὸ του γνώρισμα, βρίσκεται κοντὰ στὰ σπίτια τοῦ Παπά Στεφανῆ. Τὸ ἐπώνυμο Σεφανῆς ὁ παπὰς δὲν ἀποκλείεται νὰ τὸ πῆρε ἀπὸ τὴ γειτνίαση του μὲ τὸν ὁμώνυμο μύλο. Πιὸ ἀδύνατη ἐκδοχὴ εἶναι ἡ ἀποψη πὼς ὁ μύλος πῆρε αὐτὴ τὴν ὀνομασία γιὰτὶ ὁ δικὸς του λάκκος μοιάζει μὲ στεφάνι. Ὁ μύλος ἀνήκε στὸ Χριστόδουλο Ττοουλή Ὁρφανοῦ ἀπὸ τὴν Καμάρα, στερνότερα περιήλθε στὴν ἰδιοκτησία τῶν παιδιῶν του: Στυλάκκου, Γιώργου, κ.ἄ. καὶ σήμερα βρίσκεται στὴν ἰδιοκτησία τοῦ Χρίστου Ποντίκα ἀπὸ τὴν Κυθρέα.

26. Ὁ μύλος ὁ ΚΟΡΩΝΑΣ ἀδιαμφισβήτητα πῆρε τὴν ὀνομασία του ἀπὸ τὸ λατινικὸ coropa ae, πού σημαίνει στεφάνι, χαρακτηριστικὸ καὶ κείνο γνώρισμα ὄργανου τοῦ μύλου ὅπως ἀκριβῶς κι ὁ Στέφανος. Βρίσκεται στὸ Σεράγιο τῆς Κυθρέας, πλάι στὸ καφενεῖο τοῦ Ἀντώνη Ἀνθούλη. Ἀνήκει στὴν ἰδιοκτησία τοῦ Μιχάλη Κορέλλη. Πάνω ἀπὸ τὸ μύλο στεγάστηκαν τὰ γραφεῖα πολλῶν ὀργανώσεων τῆς Κοινότητος. Στέγασε γιὰ παράδειγμα τὸ Σωματεῖο γιὰ τὴν ἀνάπτυξη τῆς κωμόπολης, τὴ Δημοκρατικὴ Ἐργατοῦπαλληλικὴ Ἐνωση (ΔΕΟΚ) τῆς κοινότητος καὶ ἄλλα.

27. Ἡ ΧΑΒΡΙΚΑ, πού βρίσκεται στὰ νοτιοανατολικά τῆς κοινότητος καὶ ἀνήκει καὶ αὐτὴ στὸ Μιχάλη Κορέλλη ἀπὸ τὴν Κυθρέα, εἶχε ἀξιοποιηθεῖ καὶ σὰν ἐκκοκκιωτικὴ μηχανή. Διαχώριζε δηλ. τὸ βαμβάκι (τὸ μαχλοῦζι στὰ κυπριακά) ἀπὸ τὸ βαμβακόσπορο. Λόγω ἀκριβῶς αὐτῆς τῆς ιδιότητάς της, (τοῦ βιομηχανικοῦ μετασχηματισμοῦ της) πῆρε τὴν ὀνομασία Χάβρικα ἀπὸ τὸ fabrica, πού σημαίνει ἐργοστάσιο. Ὁ μύλος ἄλεθε ἀλάτι, σιτάρι κ.ἄ. δημητριακά.

28. Το ΠΕΤΟΝΑΤΖΙΝ βρισκόταν στα δυτικά κράσπεδα της Χρυσίδας μεταξύ της τελευταίας αυτής ένορίας της κωμόπολης και του Νέου Χωριού. Μια άποψη που εκφράστηκε πώς το όνομα πιθανό να προέρχεται από το «πατινάτζ», ή τον περίπατο που έκαναν στην περιοχή οι Τούρκοι — μια περιοχή γεμάτη λεμονιές, γιασεμιά και άλλα μυριστικά — δεν στέκει, για τον απλούστατο λόγο πώς στην τουρκική δεν υπάρχει — με την έννοια του περιπάτου — ή λέξη πατινάτζ.

Πιθανότερη όμως πρέπει να θεωρηθεί η έτυμολογία που εξέφρασε ο τελευταίος ιδιοκτήτης του μύλου μ. Αντώνης Κυριακίδης — όπως μας ανέφερε στις 30.12.78 ή πρόσφυγας στη Λευκωσία κόρη του Μαρούλα Άθυνασιάδου — πώς η ονομασία του μύλου προήλθε από τα ρήματα πετάει ή πετάει (= πετάει νόχει). Δηλ. δούλευε έντατικά (πετούσε) ο μύλος σε περίπτωση που είχε μπτόλικο νερό. Κι επειδή η έτυμολογία των μύλων συνδεόταν με βασικά στοιχεία που τον χαρακτήριζαν, θεωρούμε πιθανότερη αυτή την έκδοχή, παρά την σύνδεσή της με τη λέξη πατινάτζ.

Πλάι στο μύλο του Πετονατζιού υπήρχε ένας αιώνόβιος τεράστιος πλάτανος που άντλούσε τη δύναμή του και θύτιζε τις ρίζες του στο γειτονικό ποταμό του Κεφαλόβρυσου, με αποτέλεσμα να καλύπτει με την προστατευτική και δροσερή του σκιά αρκετά τετραγ. μέτρα. Δυστυχώς τον πλάτανο έκοψαν μερικά χρόνια πριν από την τουρκική εισβολή ο ιδιοκτήτης του, Άνδρεάκος Γιαννό, που σκοτώθηκε στην τουρκική εισβολή έν ψυχρό από τους Τούρκους εισβολείς στο ίδιο του το σπίτι μέσα, στη Χρυσίδα. Άνάλογη τραγική τύχη αντιμετώπισε κι ο αδελφός του Σάββας

Γιαννό που σκοτώθηκε κι αυτός στο σπίτι του στην Καμάρα.

29. Λίγο πιο κάτω από το Τσιφλικούδι — κάτω απ' τη Χρυσίδα — και λίγο πιο πάνω από τη Χαραγή του Παλαικέθρου, βρισκόταν κάποτε ακόμα ένας μύλος, που ανήκε σε βακούφικη ιδιοκτησία. Τώρα σώζονται μονάχα τα έρείπιά του. Δίπλα στη Χαραγή και τα έρείπια του μύλου βρίσκεται ακόμα το γουδί, που μέσα του λέγεται πώς οι Τούρκοι κουπάνισαν την κεφαλήν του 'Ηγουμένου τ' 'Αη Χρυσοστόμου, τον Άπριλη του 1977, μια και του υποσχέθηκαν πώς δεν θα τον έσφαζαν.

"Όπως μας ανέφερε ο Σάββας Στυλιανού ο μύλος βρίσκεται στο «Κάτω Τσιφλικούδι», κοντά στα σπίτια του Τεβρίση της Νίννας. 'Ο μύλος — από άφορμή τη λαϊκή παράδοση για το κοπάνισμα της κεφαλής του ήγουμένου του 'Αη Χρυσοστόμου — λέγεται, σύμφωνα με τις πληροφορίες Σ. Στυλιανού, μύλος του Χρυσοστόμου.

Σήμερα, με εξαίρεση — όπως προαναφέραμε — τον Κεφαλόβρυσο το μύλο, οι άλλοι όλοι μύλοι του χωριού σταδιακά περιήλθαν σε άχρηστία, λόγω της πολλαπλής αξιοποίησης της ηλεκτρικής ενέργειας, που στην προκειμένη περίπτωση αξιοποιήθηκε και στον τομέα της αλευροποιίας. Μένουν όμως στη θέση τους τα παμπάλαια, χιλιόχρονα κτιριακά τους συγκροτήματα, πότε επιβλητικά και πότε γραφικά για να μάς θυμίζουν με την παρουσία τους τον πολύμοχο δρόμο του ανθρώπου στην αγωνιώδη ανελικτική πορεία του που δαμάζοντας με αγώνα σκληρό κι άδυσώπητο τα στοιχεία άρχικά της φύσης, έφτασε στο σημερινό αξιοζήλευτο τεχνοκρατικό επίπεδο...

